

DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE VEBA SALGINLARI

Aydın AYHAN*

ABSTRACT

“Trotz der medizinischen Entwicklungen ist die Pestepidemie nicht ausgestorben. Die als “der schwarze Tod” genannte Pest wurde seit dem Anfang der Menschheit immer als schrecklichste Krankheit angenommen. Die Pest hatte in Abend- und Morgenlaendern grosse Schaeden verursacht. Neulich, im Januar 2008 ist diese Krankheit in Madagaskar wieder erschienen. Auch in der Turkei war diese Epidemie ein schweres gesundheitliches Problem geworden.”

Yıllar önce okuduğum Albert Camus'un “Veba”¹ isimli kitabında konu 1940 lı yıllarda Cezayir- Oran'da çıkan bir veba salgını idi.

1500 lü yıllarda yaşamış olan ve bütün çağların en büyük kâhini sayılan Nostradamus(1503-1566) u konu edinen filmde² o yıllarda Avrupa'daki veba salgınına da yer verilmişti.

Tarih boyunca insanlara büyük zararlar veren ve en çok korkulan hastalık “veba”dır. Veba (pasteurella pastis) hem hastalığın belirtileri, hem de korkunç kırımları ile halk arasında Osmanlı ülkesinde “öletlik”, batıda “kara ölüm” diye anılmıştı.

Daniel Panzac'ın “Osmanlı İmparatorluğunda Veba 1700-1850 ”³ isimli kitabı son derece kıymetli bilgiler içermekte , tarih içinde bir dramı, bir çaresizliği yalın bir şekilde göz önüne sermektedir. Daniel Panzac, büyük emeklerle hazırladığı bu eserinde bizim kolay kolay ulaşamayacağımız pek çok batı arşivini ve kitaplarını taramış, fakat Tıp Tarihi Enstitüsü Şehsuvaroğlu Arşivinden birkaç belgeden başka belge taraması yapmamıştır. Bu yazı Başbakanlık Arşivi kayıtlarının kullanılmasıyla ve veba salgınlarını günümüze kadar getirmekle belki de büyük ölçüde sayın Panzac'ın kitabına ek olacaktır.

Batı dillerinde vebaya (taun) verilen “pestitis” ismi Latince “salgın hastalık” anlamındadır. Mikrobu teşhis eden Dr. Alexandre Yersin buna “bakterium yersinia pestis” adını vermiştir.

Veba, dünyanın her tarafında uzun süren salgınlarla büyük insan kırımlarına sebep olmuş, uzun yıllar bir türlü önüne geçilememiş, tam “Artık bitti.” denildiğinde bir başka yerde zuhur etmiş, son zamanlara kadar hep en korkulan hastalık olarak kalmıştı.

Modern tıbbın gelişmesine paralel olarak sivrisinek, bit ve pire gibi hastalık taşıyan, kan ile beslenen böcekleri yok eden zehir ve deterjan gibi maddelerin yaygınlaşması dünyanın bir çok yerinde bazı salgın hastalıkları da etkisiz kılmıştır.

Veba, hayvanlardan insanlara geçen enzootik bir hastalıktır. Büyük ölçüde farelerin üzerinde yaşayan pirelerle bulaşmaktadır. Avrupa fare piresi (nosopsyllus fasciatus) insanların kanını sevmediği için insanlara kolay kolay sıçramamaktadır. Hindistan fare piresi (xenopsylla cheopsis) insan kanını sevdiği için insanlara hemen sıçramaktadır. İnsan piresi olan (pulex irritaus) da insandan insana geçerek veba bakterisini taşıyabiliyorlar.⁴

* Balıkesir Üniversitesi

Yapılan klinik araştırmalarda veba bakterisi steril kumda altı ay yaşayabiliyor.Bu süre fare yuvalarında çok daha fazladır. Bir insan piresi olan “pediculus humanis corporis” kanında en az iki hafta mikrop taşıyabiliyor.

Vebayı sadece pireler değil vebalı yerlerdeki tahta kuruları,hamam böcekleri, sivri sinek , her türlü haşarat ve bunları taşıyan sincap, kedi, köpek gibi hayvanlar da bulaştırabilirler.⁵

Vebadan korunmada en gerekli şey farelerin ve böceklerin yok edilmesidir. Dünyada vebanın en sık görüldüğü ülkelerden birisi Hindistan’dır. Bunun nedeni de Hindistan’ın bazı bölgelerinde farelerin kutsal sayılması,⁶ Mizoram Eyaleti, Rajasthan Bei gibi yerlerde, Karni Mata Tapınağında farelere tapılması⁷ farelerin buralarda öldürülmesini engellemektedir.

Yazılı en eski kaynaklarda (Gılgamış, İlias, Tevrat, İncil) bütün salgın hastalıklar “pest” olarak geçtiğinden bunların içinde vebayı ayırmak mümkün olamamaktadır.

Thukydides, MÖ: 430-426 yıllarında Atina’daki salgının “veba” olduğunu tam olarak anlatabilmektedir. Salgın Atina’da bütün şiddetiyle iki yıl sürdü. MÖ: 427-426 da tekrar geri döndü. Perikles de bu salgında öldü.⁸

Batılı kaynaklar ; Roma’da ilk anlatılan “veba”yı Markus Aurelius devrinde (161-180) “antoninische Pest” ,251 deki veba salgını o kadar çok insanı yok etti ki, üretim gücü düşen devlet büyük bir ekonomik çöküntü yaşadı.⁹ İstanbul’da ilk “veba”yı Justinyanus devrinde 542 de¹⁰ yaşandı. Bu vebayı tarihler “justinianische Pest” olarak yazmaktadır.

Veba, İstanbul’da 557 de yeniden görülmüş, 570 de tekrar ortaya çıkmış, Roma dünyasında 8. yüz yılın ortalarına kadar ritmik olarak her on iki yılda bir veba salgını olmuştu. 770 den sonra Avrupa’da veba salgınları kesilerek, en az beş yüz yıl kadar görülmemişti.

Bu uzun aradan sonra veba 1331 de Çin İmparatorluğunda Moęolistan’da bir yerde, yeniden başladı. 1338-1339 da Kırgızistan’da Issıkgöl kenarında Süryani kilisesi cemaatine bulaştı.¹¹ Veba salgını İÇ-Asya’da Hıristiyanlara karşı başlatılan saldırılar da yavaşlattı.¹²

1345 de Volga kenarında Serai’de ve Kırım’da görüldü. 1346 de Astrahan’da ölümler başladı. 1346 de Ceneviz kolonisi olan Kefe’yi kuşatan Altınorda Hanlığı askerleri arasında veba başlayınca, Tatar Canbek Han¹³ vebadan ölenlerin cesetlerini

¹ Albert Camus- Veba Varlık Yayınları 1955

² Nostradamus- 1994 yapım,119 dakika,reji:Roper Christian,oynayanlar:Tchekey Raryo, Rutger Hauer, anada Plummer, Murray Abraham

³ Daniel Panzac – Osmanlı İmparatorluğunda Veba 1700-1850 – Tarih Vakfı Yurt Yayınları İstanbul 1997

⁴ <http://de.wikipedia.org/wiki/Pest>

⁵ www.yersiniapestie.info/krankheit-m.html

⁶ Sabah (gazetesi) -18 Mart 2008

⁷ www.interesan.com/etiket/hindistan , www.planet-wissen.de/pw/artikel ,

⁸ Prof.Dr. Arif Müfit Mansel – Ege ve Yunan Tarihi s:321

⁹ Doc.Dr.Oktay Akřit- Roma İmparatorluk Tarihi s:196,197

¹⁰ Prokopius- Bizans’ın Gizli Tarihi s:34

¹¹ www.winipedia.org/wiki-pest

¹² Jean-Paul Roux – Moęol İmparatorluęu Tarihi s:443

¹³ Jean-Paul Roux – age :441

¹⁴ Manfred Vasold- Die Ausbreitung des schwarzen Todes in Deutschland nach 1348 s:304

¹⁵ http://de.wikipedia.org/wiki/schwarzer_Tod

¹⁶ Yasemin Reis- Tanrıların Gazabı –asklepios – Temmuz-Aralık 2005 sayı:60 s:25

¹⁷ Jean-Paul Roux -age s:442

¹⁸ Jean-Paul Roux -age s:423

¹⁹ Jean-Paul Roux – age. s:443

²⁰ Sahih-i Buhari cilt:9 s:209 Hadis no:1418

²¹ Sahih-i Buhari cilt:12 s:89 Hadis no:1931

²² Sahih-i Buhari cilt:8 s:292 Hadis no:1137

mançınıklarla kaleden içeri attırdı. Cenevizliler veba korkusuyla kaleyi terk ederek İstanbul üzerinden İtalya'ya kaçtılar. Bu olay tarihte kullanılan ilk "biyolojik silah" olarak bilinir.

Kefe'den kaçan Cenevizliler, Ceneviz ticaret ağı içinde dolaşan gemilerle vebayı bütün Akdeniz kıyılarına yaydılar. Hastalık 1347 de İstanbul, Kahire, Messina ve buradan da bütün Akdeniz havalisine bulaştı.

Gemilerle Marsilya'ya gelen hastalık, buradan Kuzey Rhein havzasına ve Montpelier'e ve Ağustos 1348 de Caracasson, Bordeaux, Aix ve Avignon'a, mart 1348 de Toulouse'ye, mayıs 1348 de Paris'e geldi.

Venedik üzerinden de Avusturya'da Brenner, Tirol, Kaernten, Steiermark bölgeleleriyle Viyana'ya ulaştı. 1349 de artık Almanya, Norveç, İsveç, İrlanda'nın her yerinde veba vardı.

"Veba"nın bütün Avrupa'ya yayılması ve önünün alınamaması çaresizliği, hemen bir müsebbip bulmakta gecikmedi : Yahudiler.

1348 de " Yahudiler kuyu ve kaynaklara zehir attı." dedikodusu çıktı. Hastalığın suçu Yahudilere atıldı. Bu suç, çok geçmeden Savoyen'de işkence ile bir Yahudiye itiraf ettirildi. Ve 9 Ocak 1349 İsviçre'de, sonra Almanya'da " Judenpogrom" denilen Yahudilere yönelik katliamlar başladı.Yüzlerce Yahudi evleriyle birlikte yakıldı. Cinayetler 1349 sonuna kadar sürdü.¹⁴

1347-1353 arasında Avrupa'da 25 milyon insan öldü. Bu o zamanki Avrupa nüfusunun üçte biri idi.

1347 de itibaren salgının gemi fareleriyle yayıldığı artık fark edildiğinden seyahatları sırasında hastalık görülen gemilerin karantinada (Quarantaene= kırk gün) tutulması mecbur kılındı.¹⁵ Salgın hastalık görülen gemiler limana girmeden sarı bayrak asıyorlar, bunu gören liman yetkilileri doktorlar yollayarak gemideki hastalığı kontrol ediyordu. Gemide tam sağlık sağlanıncaya kadar limana sokulmuyor, eşya ve yolcu boşaltılmıyordu. Kontrolsüz ve muayenesiz girenler çok ağır cezalandırılıyorlardı. Vebaya karşı çözüm aranırken sebepleri de araştırılmıştı. 1345 deki gökteki burçlar arasındaki bir yıldız olayı sebep olarak gösterilmişti.¹⁶

1500, 1506, 1521, 1525, 1529, 1547, 1565-1567, 1582-1584, 1599-1604, 1619, 1625, 1629, 1636-1639, 1654 de Avrupa'nın her tarafında veba salgınları çıktı. 1665-1666 de İngiltere'de yüz bin kişi öldü. 1678-1679 Viyana'da, 1709-1711 Doğu Prusya'da, 1720 ve 1722 de Marsilya'da, 1771 Moskova'da salgınlar görüldü.

1348-1349 da Hindistan'da patlayan büyük veba salgını¹⁷ iç savaş halini alan her türlü din kavgasını bir anda durdurdu. Hemen on yıl sonra 1358 de ki veba salgını, din kavgaları ve ardından gelen açlık döneminden sonra Hindistan'ı perişan etti.¹⁸ Nüfusu hayli azalttı.¹⁹

²³ Küttüb-ü Sitte hadis no:4027

²⁴ M.Sıddık Gümüş- Saadet-i ebediye s:636

²⁵ M.Sıddık Gümüş-age. s:1002

²⁶ İslam Alimleri Ansiklopedisi cilt:1 s:372

²⁷ Hoca Sadettin Efendi- tacü't-tevarih cilt:5 s:208

²⁸ Solakzade Tarih. -cilt:1 s:412

²⁹ Solakzade Tarihi- cilt:1 s:430

³⁰ Selanikî Mustafa Efendi(Prof.Dr.M.İbşirli) Tarih-i Selanikî- s: 282 "İstanbul'da mübarek taundan çok kimse intikal eyledi....Niceler dahi cihan-ı faniye veda edüp ,rauza-i ridvâna hırâm eylemişlerdi."

³¹ Selanikî Mustafa Ef. age. s:285 "...ulema-i izâm ve meşâyih-i kiram birle bi-esrihim hâzır olup, def'-i belâ vü ref-i kazâ ve sifa vü shihat için rûy-ı niyâz-ı acz-ü meskenet turâbına sürüp...."

³² BOA.C.SH. dosya:25 gömlek:1204 - 21 Şaban 1070 (02.05.1660)

³³ BOA.İE.AS. dosya:46 gömlek:4146 -29 Zilhicce 1110 (28.06.1697)

³⁴ BOA.İE.AS dosya:70 gömlek:6330 - 6 Şaban 1115 (15.12.1703)

Avrupa'da olduğu gibi veba salgınları Asya'yı da kınıyordu. Veba salgınları çoğu kez Haç mevsimlerinde Hicaz'da başlıyor, İslam dünyasının her tarafından Mekke ve Yesrib(Medine) şehirlerine gelen hacılar, bazen bu salgınları gittikleri, geçtikleri yerlere de taşıyorlardı.

İslam dininin “veba=taun” a yaklaşımı bir çeşit karantina idi. Hazret-i Muhammet; veba çıkan yerlerden kaçanların hastalığı başka yerlere yaymalarının önüne geçmek için , veba çıkan yerlerden kaçmayıp, kalıp kadere razı olanları “şehitlik” sevabı ile müjdelemişti.²⁰

“Taundan ölen şehit gibidir.”²¹

“Taun ile ölüm Allah yolunda ölüm derecesindedir.”²²

“Bir yerde veba çıktığını duyarsanız oraya girmeyin! Bulduğunuz yerde çıkarsa oradan ayrılmayın!”²³

Bir keresinde Hazret-i Ömer Şam'a(Dımsk) giderken orada veba çıktığını duyunca gitmek istemedi. Yanında bulunanlardan bazıları: “Allah'ın kaderinden kaçmaya-lım..” dediler. Fakat Sahabe'den Abdurrahman bin Avf: “Resulallah'tan işittim.Veba olan yere girmeyin! Oradaysanız kaçmayın!” dedi. Bunun üzerine Şam'a gitmediler.²⁴

İslam'ın daha ilk yıllarında bile, fetihlerle dünyaya açılan Sahabelerden bazıları vebadan ölmüşlerdi.

Sahabe'den (Hazret-i Muhammet'in arkadaşlarından) olan Ebu Ubeyde bin Cer-rah²⁵ Hicri 18 (639) da Kudüs – Remle arasında, Mugire-Tebni Şu'be 670 de Ku-fe'de²⁶ veba salgınlarında ölmüşlerdi.

OSMANLI DÖNEMİNDE VEBİ SALGINLARI

Tarih boyunca Devlet-i Âli Osman'ın en çok muzdarip olduğu sağlık problemi veba salgınlarıydı. Köyler ,kentler boşalıyor, halk korku içinde başka yerlere göçüyor, nüfus tükeniyor, kalelerde askerler azalıyor.

Sultan 2.Bayazıt döneminde İstanbul'da çıkan veba çok uzun sürdü ve pek çok te-lafat verdi.²⁷ 1492 de Mısır, Şam, Halep'de veba zuhur etti ve çok şiddetli geçti. Mısır'da birkaç ay içinde altı yüz bin kişi vefat etti.²⁸

1500 de Anadolu'da çıkan veba salgını aralıksız üç yıl sürdü. Salgın ile beraber gelen kıtlık da büyük insan kayıplarına mal oldu.²⁹

Haziran 1592 de İstanbul'da veba salgını başladı.³⁰ Padişah fermanıyla 10 Eylül 1592 de devlet erkânı sabaha karşı Okmeydanı'nda vebadan kurtulmak için dua edil-di³¹

1660 da Göynük Kazası'nın Boyalıca Köyü'nün bir kısmı vebadan öldü, bir kısmı korku içinde kaçtı. Köyde sadece üç kişi kaldı.³² Tam hastalık sona erdi dendiğinde bir başka yerde başladı. 1697 de Cumapazarı'nda ortaya çıktı ve ahaliyi tamamen yok etti.³³

1600 lerin sonu,1700 lerin başından itibaren veba salgınları Rumeli'yi kasıp ka-vuruyordu. Hastalığın bir türlü önüne geçilemiyordu. Sarıgöl'de Eğribıçak Kazası'nda

³⁵ BOA.C.ML.dosya:44.gömlek:2005 -15 Muharrem1118 (29.04.1706)

³⁶ BOA.C.M.dosya:530 gömlek:21726 – 19 Zilkade 1146 (03.05.1734)

³⁷ BOA.C.AS.dosya:1007 gömlek:44069 – 29 Cemaziülahir 1152 (03.10.1739)

³⁸ BOA.C.SH.dosya:26 gömlek:1285 – 22 Safer 1154 (09.05.1741)

³⁹ BOA.C.ML.dosya:113.gömlek:5013 – 29 Recep 1154 (10.10.1741)

⁴⁰ BOA.C.ML.dosya:535 gömlek:21977 – 04 Zilkade 1155 (31.12.1741)

⁴¹ BOA.C.ZB.dosya:70 gömlek:346 – 25 Recep 1170 (15.04.1757)

⁴² BOA.C.SH. dosya:13 gömlek:603 – 20 Zilhicce 1138 (19.08.1726)

⁴³ BOA.C.ML.dosya:698 gömlek:12194 – 13 Şaban 1173 (31.03.1760)

“Velad-ı Fatihan”dan İshaklı, Sinekli ve civar köylerde veba ölümleri nüfusu yok derecesinde azaltmıştı.³⁴ Rusçuk, Silistre, Hırsova, Karasu, Tolcu, Macin’de veba yüzünden beş bin kadar insan Eflak taraflarına kaçmışlardı.³⁵

Çok geçmeden Anadolu’nun pek çok yerinde de veba zuhur etti. Viranşehir’in Kuruyaka Köyü’nün yarısı vebadan öldü. Kalanlar da dağıldı.³⁶

Veba salgınları büyük insan kayıplarına sebep olurken, komşu devletlerle yapılmakta olan harpler de sürüyordu.

Osmanlı vergi sistemi içinde her bölge farklı biçimde vergilendirilirdi. Özellikle “asker yetiştirme” ile vergilendirme “timar sistemi”nin gereği idi. Pravadi Kadısı Ali’nin yazdığı bir yazıda³⁷: “Moskof’a karşı kasabanın asker hazırlayıp yetiştirme-si kabul edilmişse de vebadan ölenlerin çokluğundan nizam verilemeyeceği..” bildirilmişti.

Aynı şekilde Adana çevresi de vebadan “takatsız” kaldığından vergi olarak istenilmiş olan “imdad-ı hazeriye”nin evvelce ödendiği gibi olamayacağından af edilmeleri bildiriliyordu.³⁸

Bilecik’in Ayvacı köyünde vebadan büyük kayıplar verildiğinden verginin azaltılması istendi.³⁹ Konya’da Larend köyleri de vebadan dağıldığı için tekalifin ne olacağı Dersaadet’e sorulmuştu.⁴⁰

Veba yalnız köyleri yok etmiyor, yol güzergâhlarında, geçit yerlerinde, derbendlerde devlet adına vergi toplayan, bekçilik yapıp çevrenin güvenliğini sağlayanları da telef ediyordu. Adana Misis Kazası Ilıcakbeli ve Hüseyincik Köprüsü’ndeki 296 derbentçiden çoğu vebadan ölmüşlerdi.⁴¹

Büyük insan kayıpları büyük vergi kayıplarına da sebep oluyordu. 1726 daki veba salgınıyla Amasra perişan olmuş, nüfus öylesine azalmıştı ki, hane başına alınmakta olan “hane-i avarız”ın “dört eve bir” nispetinde yazılması istenmişti.⁴²

1760 da Şam Valisi Mehmet Paşa, Trablusşam’dan Şam’a gelmiş, fakat burada deprem ve vebanın hüküm sürdüğünü görünce geri dönmek istemişti. Fakat depremin yıktığı, salgının nüfusu yok ettiği Şam’dan dönerken, dönüş yolculuğu için orada hazinede para olmadığını görünce kendisine elli bin kuruş yollanmasını istemişti.⁴³

Aynı yıllarda İstanbul’da⁴⁴ ve Adana⁴⁵ ve civarında da veba bütün şiddetiyle devam ediyordu. Köyler boşalıyor, halk dağlara, insanların uğramadığı yerlere kaçıyor-du.

Veba sadece kentlerde, kasabalarda, köylerde değil dağlarda, yaylalarda konar göçer yaşayan Yörükleri de telef ediyordu. Bu yıllarda Karaman’da Bozulus Türkmenleri’nin büyük bölümü vebadan öldüler.⁴⁶

Özellikle Hindistan’dan ve Afrika’nın bazı bölgelerinden Hacc’a gelenler bazen salgınlara sebep olabiliyorlardı. 1780 de Mekke ve Yesrib(Medine) de vebadan on iki bin hacı vefat etmişti.⁴⁷ O zamanlarda Hacc’a gelebilenlerin azlığı göz önüne alınırsa, gelen hacıların yarısından fazlasının hayatını kaybettiğini söyleyebiliriz.

Veba, bu tarihlerde Memalik-i Âli Osman’ın her tarafında kol geziyordu. 1783 de bütün şiddetiyle İstanbul’u sarmıştı. Halk şehri adeta terk etti. “Reaya dağıldı.”⁴⁸ Şehirde vergi verecek kimse kalmadı. Aynı yıl salgın Bosna ve Belgrat’da da ortaya çıktı. Buraların muhafazasıyla görevli yedi, sekiz bin Arnavut asker korku içinde dağılarak kaçtılar.⁴⁹

İstanbul’a giden yol üzerinde bulunduğundan Mısır’ gelip giden gemilerin uğrak ve ikmal yerleri olduğundan Rodos, Midilli, Sakız ve diğer adalarda veba büyük tahribat yapıyordu. 1789 da sadece Sakız’da 3000 kadar insan ölmüştü.⁵⁰

1789 da veba Malatya’da⁵¹ ve Urfa’da⁵² görüldü. Halk panik içinde yaylalara kaçtı. Şehirler adeta “ölü şehir” haline geldi. Buraları terk edemeyen memur ve asker-

ler dehşet içinde sonlarını bekliyorlardı. Bu salgın Mısır'ı tüketme noktasında yok etmişti. "Ümerayı Mısır" dan, yani komutan, bey ve memurlardan üç binden⁵³ fazla kişi kısa zamanda telef olmuştu.

1790 lı yıllar Doğu Anadolu için korku yıllarıydı. 1791 de Diyarbakır'da veba ortaya çıkınca halk "duçar-ı dehşet firar etti"⁵⁴ Bir kaç yıl içinde salgın tavsadı. Ama tam "Artık bitti." denildiğinde yeniden başladı. 1799 da Çarsancak, Harput, Ergani⁵⁵ de, 1800 de yeniden Diyarbakır'da⁵⁶ ortaya çıktı.

Aynı yıllar Rumeli ve Akdeniz Adaları da veba salgınıyla büyük insan kayıplarına uğruyordu. Mora'da; Anapoli, Görđus, Balyebadra, Anavarin gibi bir çok yerde kale muhafızları vebadan öldü. Bir çoğu da kaleleri terk ederek kaçtılar.⁵⁷ Rusçuk ve Yergöđu'nde halk veba yüzünden dağıldığı için nüfus kalmadı.⁵⁸

Rodos'ta kalyon inşa eden kalafatçıların çoğu vebadan öldükleri için⁵⁹, gemicilik sektörü yeni kalafatçılar gelinceye kadar durdu.

Rumeli ordu merkezlerinden biri olan Belgrat'ta bulunan askerlerin yarısı vebadan öldüler.⁶⁰

Kimse veba olan yere gitmek istemiyordu. Girit- Kandiye'ye sürgün olarak Selanikli Osman'ı götürmekte olan kayıkçılar resmen görevli oldukları halde burada veba çıktığını duyunca daha ileri gitmek istemeyip, sürgünü Kuşadası'nda bıraktılar.⁶¹ Girit'te, Hanya'da büyük telafat olmaktaydı.⁶²

1799 da İskenderiye'de veba Yahudi Mahallesi'nde ortaya çıktı. Burada oturan Yahudi ve Fransızların çoğu kısa sürede öldüler.⁶³

Aynı yıllarda Anadolu'nun her tarafından salgın haberleri geliyordu. Ankara'da⁶⁴ 1800 de çıkan salgın yayılarak genişliyordu.

Salgınlar orduyu da büyük ölçüde etkiliyordu. Askere alınanlar yar yarıya düşmüştü. Tavas'ta⁶⁵ ordu için çağırılan yüz elli neferden ancak yetmiş beşi gelip kaydını yaptırabilmişti.

1812 de gemilerle İzmir'e gelen veba kısa süre sonra İstanbul'la sıçradı. Günde 3000 cenaze gömülmeğe başlandı.⁶⁶ Havalar soğuyunca hastalık etkisini yitirdi. Ekimde ölüm sayısı günde yüze düştü. Aralık ayında kar yağınca hastalık kayboldu. Aynı yıl ortasında Anadolu'ya geçen hastalığın tahribatı korkunçtu. Ankara⁶⁷ ve çevresinde pek çok yer dağılarak harabeye döndü. Kayıtlardan silindi. Çankırı'nın Tuht kazası veba yüzünden dağıldığı için bugün yoktur.⁶⁸

1814 de Sivas'ta ve çevre illerde ölümlerin bir türlü arkası kesilmiyordu. Behisni Mutasarrıfı Rışvan zade Abdurrahman Paşa ve Müftü Hüseyin Efendi⁶⁹ de kayıplar arasındaydı.

Gene aynı tarihte Belgrad ve Semendire'de ahalinin kısmı vebadan öldüler ve sağ kalanlar da dağıldılar.⁷⁰ Sadece Belgrad'ta sekiz yüz kişi vebadan telef olmuştu.⁷¹

Bir başka belgede; Vulçitrin, Priştine, Tırhala ve Noveberde'de üç senedir veba salgınının hüküm sürdüğünü, ve bir türlü tekellüf edilen verginin toplanamadığını⁷² görüyoruz.

44 BOA.C.AS.dosya:294 gömlek:12194 – 21 Muharrem 1176(12.08.1762)

45 BOA.C.DH.dosya:63 gömlek:3112 – 29 Zilhicce 1176 (11.07.1763)

46 BOA.C.ZB.dosya:33 gömlek:1614 – 17 Şaban 1177 (20.02.1764)

47 BOA.C.EV.dosya:192 gömlek:9580 – 29 Ramazan 1194 (28.09.1780)

48 BOA.C.ML.dosya:306 gömlek:12456 – 04 Zilhicce 1783 (31.10.1783)

49 BOA.HAT.dosya:12 gömlek438-B -23 Şevval 1197 (21.09.1783)

50 BOA.C.SM.dosya:165 gömlek:8270 – 07 Şevval 1202 (11.07.1788)

51 BOA.C.SH.dosya:28 gömlek:1395 – 09 Şevval 1203 (03.07.1789)

52 BOA.C.ML.dosya:689 gömlek:28260 – 11 Şaban 1203 (07.05.1789)

53 BOA.C.ML.dosya:35 gömlek:2431 – 29 Ramazan 1205 (01.06.1791)

54 BOA.C.AS.dosya:389 gömlek:16081 – 15 Rebiülevvel 1206 (12.11.1791)

Akdeniz Adaları'nda da durum farklı değildi. Vebanın görüldüğü adalara uğrayan gemilerin diğer limanlara sokulmaması, veba olan adaların limanlarına gemilerin ya-
naşmaması, halkın başka yere kaçamaması gibi sebeplerle adalardaki nüfus çok azal-
mıştı.

Girit'de halk ile beraber kalelerde bulunan asker de tükenme derecesinde kırıldığı
için o kadar az kaldılar ki 1821 de tam Yunan İsyanı sırasında kalelerin savunulabil-
mesi için beş yüz yeni asker istendi.⁷³

Anadolu'da birkaç sene aradan sonra veba tekrar ortaya çıktı. 1828 de Diyarba-
kır'da her gün yüz kişi ölüyordu.⁷⁴

İran Şehzadesi Abbas Mirza (1789-1833), Rusya ile anlaşarak Basra'yı eline ge-
çirmek için tam harekete geçeceği sırada Basra'da veba olduğunu duymuş, kısa süre
sonra topladığı ordusunda da ölümler başlayınca, geri dönmüştü.⁷⁵

1831 de veba Bağdat'a sıçradı.⁷⁶ Ardından Hicaz ve Mısır'da görüldü.⁷⁷ 1829 da
salgın görülen Vidin'e bağlı Köprü köyünde⁷⁸ karantina uygulanmış, hastalığın yayıl-
masının bir ölçüde önüne geçilebilmişti.

1835 de en işlek yol güzergâhında bulunan Kale-i Sultani'de(Çanakkale) hastalık
her gün on, on beş kişinin canını alıyordu.⁷⁹

1836 de Muğla'da asker arasında veba görülünce karantina usulü tatbik edildi.⁸⁰
Asker kışladan çıkarılmayınca ve gerekli temizlik yapılmıca hastalığın yayılması önlen-
di.

Aynı zaman zarfında veba Anadolu'nun her tarafında tahribat yapıyordu. 1837
de Karahisar-ı Sahip (Afyon) Sancağı vermeyi üstlendiği miktarda askeri veba yüzün-
den veremeyeceğini⁸¹ Dersaadet'e bildirmişti.

1839 da Bozok (Yozgat), Kırşehir ve Kayseri Sancaklarında veba salgınları yeni-
den ortaya çıktı.⁸² Çok geçmeden Rumeli'den de salgın haberleri gelmeğe başladı. Bu
sefer Filibe ve civarındaydı.⁸³

⁵⁵ BOA.C.HAT.dosya:113 gömlek:4527 - 05 Safer 1214 (09.07.1799)

⁵⁶ BOA.C.İKTS.dosya:45 gömlek:2215 - 11 Rebiülevvel 1215 (02.08.1800)

⁵⁷ BOA.C.AS.dosya:30 gömlek:1371 - 01 Zilkade 1205 (02.07.1791)

⁵⁸ BOA.C.ML.dosya:60 gömlek:3047 - 22 Rebiülevvel 1210 (05.11.1795)

⁵⁹ BOA.C.BH.dosya:18 gömlek:890 - 07 Zilhicce 1210 (13.06.1796)

⁶⁰ BOA.C.AS.dosya:807 gömlek:34283 - 29 Cemaziülahir 1211 (30.12.1797)

⁶¹ BOA.C.ZB.dosya:13 gömlek:635 - 02 Zilhicce 1212 (18.05.1798)

⁶² BOA.C.BH.dosya:212 gömlek:9882 - 05 Şevval 1214 (02.03.1800)

⁶³ BOA.HAT.dosya:245 gömlek:13801-A - 03 Zilkade 1213 (08.04.1799)

⁶⁴ BOA.C.AS.dosya:822 gömlek:39975 - 25 Cemaziülevvel 1215 (14.10.1800)

⁶⁵ BOA.C.AS.dosya:402 gömlek:16619 - 15 Receb 1226 (05.08.1811)

⁶⁶ Tarih-i Cevdet - cilt:10 s:92-95

⁶⁷ BOA.C.ML.dosya:149 gömlek:6305 - 29 Muharrem 1230 (11.01.1815)

⁶⁸ BOA.C.ML.dosya:685 gömlek:28114 - 06 Safer 1238 (23.10.1822)

⁶⁹ BOA.HAT.dosya:497 gömlek:22385 - 29 Zilhicce 1229 (12.12.1814)

⁷⁰ BOA.C.ML.dosya:491 gömlek:19998 - 29 Zilkade 1229 (12.11.1814)

⁷¹ BOA.HAT.dosya:441 gömlek:22186-C - 19 muharrem 1230 (01.01.1815)

⁷² BOA.C.M.dosya:268 gömlek:10993 - 09 Şaban 1231 (05.07.1816)

⁷³ BOA.HAT.dosya:866 gömlek:38576-İ - 11 Muharrem 1237 (08.10.1821)

⁷⁴ BOA.HAT.dosya:451 gömlek:22361 -05 Zilhicce 1243 (16.06.1828)

⁷⁵ BOA.HAT.dosya:636 gömlek:31350-B - 07 Cemaziülahir 1245 (04.12.1829)

⁷⁶ BOA.HAT.dosya:810 gömlek:37204-B - 17 Rebiülevvel 1247 (26.08.1831)

⁷⁷ BOA.HAT.dosya:360 gömlek:20082-A - 29 Rebiülevvel 1251 (17.03.1836)

⁷⁸ BOA.HAT.dosya:1028 gömlek:42811 - 27 Cemaziülahir 1245 (24.12.1829)

⁷⁹ BOA.HAT.dosya:529 gömlek:22569 - 20 Zilhicce 1250 (19.04.1835)

⁸⁰ BOA.C.AS.dosya:515 gömlek:21491 - 29 Receb 1252 (09.11.1839)

⁸¹ BOA.C.AS.dosya:556 gömlek:23328 - 03 Şevval 1253 (31.12.1837)

⁸² BOA.HAT.dosya:330 gömlek:19082-C -09 Şaban 1254 (24.04.1839)

⁸³ BOA.C.SH.dosya:13 gömlek:625 - 14 Rebiülahir 1255 (23.09.1839)

⁸⁴ BOA.C.SH.dosya:15 gömlek:727 - 29 Zilhicce 1255 (04.03.1840)

⁸⁵ BOA.C.SH.dosya:10 gömlek:484 - 29 Zilhicce 1255 (04.03.1840)

Bu tarihten itibaren devlet salgınlara karşı tek çare gibi görülen “karantina” uygulamasını daha ciddi biçimde ele aldı. Salgınlara karşı en etkili korunmanın karantina olduğu çoktan beri biliniyorsa da karantina kuralları pek önemsenmiyor, bir şekilde çiğneniyordu.

1840 lardan itibaren karantina uygulamaları ciddiyet kazandı. Mesela; bu tarihte Mısır’dan gelen Sibadoğlu Kalyonu’nun mürettebat ve yolcularının çoğunun vebadan vefat etmesi üzerine gemi Çanakkale Boğazı girişinde durdurularak Seddülbahir’den öteye geçirilmedi.⁸⁴

Fakat daha önce gelmiş olan bazı gemiler vebayı İstanbul’a da taşımıştı. İstanbul’da zuhur eden veba salgını Avrupa’da duyulunca Dr.Biçoni ve DR.Ralli adındaki iki tabib gelerek incelemelerde bulundu.Ayrıca Anadolu’da veba görülen yerlerde incelemeler yapmak üzere Nezaret’e baş vurarak seyahat izni istediler.⁸⁵

Devlet bütün vilayetlere veba çıkan bölgelere karantina uygulanması için emirler yolladı.Ayrıca bir “Karantina Müdüriyeti” tesis edildi. Bingazi’de⁸⁶ çıkan salgından dolayı orada hemen karantina başlatıldı. Ayrıca karantina memurları gönderildi.

1881 de veba Bağdat’ta görülünce, buraya Karantina İnspektörü Dr.Zitrer yollandı.⁸⁷ Gene aynı şekilde 1889 da Arabistan’da Aşir Bölgesi’nde⁸⁸ veba başlayınca karantina uygulandı. Hastalık etkisini yitirip kaybolunca, Aşir’deki karantina kaldırıldı.⁸⁹

1892 de Basra Vilayeti Müntefek Sancağında bulunan Hicam, Ferišan, Sabah ve Miyah Aşiretlerinde görülen salgın hemen bölgeye gönderilen doktorlar ve sıkı karantina uygulamalarıyla önlendi.⁹⁰

1893 de veba Aşir Sancağı Benişihr Kazası’nda yeniden başladı.⁹¹ Ve hemen karantina uygulandı.

Bu arada devletin salgın hastalıkların getirdiği sağlık problemlerine karşı hassasiyetinden ve çaresizliğinden faydalanmak isteyen bazı şarlatanlar da ortaya çıkıyorlardı. “Tıbbiye-i Şahane’nin Fransızca muallimi olan Ohannes Efendi’nin babası veba ve koleraya karşı iyi geldiğini söylediği “çekirdek suyu”nu Hindistan’dan getirdiğini iddia ederek, hükümetten para sızdırmağa çalışıyordu.⁹²

1897 de Venedik’te “Pasteurella Pestis = veba” için Venedik’te “Beynelmîlel Sıhhiye Konferansı” toplandı.⁹³ Bu salgın hastalıkla uluslararası mücadele için esaslar belirlendi. Kararlar alındı. Veba görülen bölgelerin devletleri tarafından hemen bütün ülkelere duyurulması ve ortak önlemler alınması kararlaştırıldı.

Aynı yıl Cidde’de⁹⁴ görülen veba, elçilikleri vasıtasıyla bütün ülkelere ve Viyana’ya bildirildi. Cidde’de karantina uygulandı ve hemen Karantina Müfettişi Koçoni Efendi⁹⁵ ve üç tabib ile iki karantina gardiyanı Cidde’ye gönderildi. Bu tabibler; Haseki Nisa Hastanesi operatörü Dr. Nurettin Bey, Dr. Mustafa Münif Bey ve Dr. Raif Kudret Bey idi.⁹⁶

⁸⁶ BOA.A.)MKT.NZD.dosya:260 gömlek:34 – 14 Zilhicce 1274 (25.07.1858)

⁸⁷ BOA.Y.A.HUS. dosya:167 gömlek:1 – 29 Rebiülahir 1298 (30.07.1881)

⁸⁸ BOA.İ.DH.dosya:1146 gömlek:89374 – 28 Zilkade 1306 (26.07.1889)

⁸⁹ BOA.DH.MKT.dosya:1700 gömlek:56 – 02.Cemaziülahir 1307 (23.10.1890)

⁹⁰ BOA.İ.DH.dosya:1276 gömlek:100365 – 20 Şevval 1309 (17.05.1892)

⁹¹ BOA.DH.MKT. dosya:109.gömlek:3 - 11 Safer 1311 (23.08.1893)

⁹² BOA.Y.MTV.dosya:89 gömlek:59 – 12 Receb 1311 (19.01.1894)

⁹³ BOA.Y.PRK.ASK.dosya:119 gömlek:61 – 13 Şevval 1314 (17.03.1897)

⁹⁴ BOA.Y.MKT.dosya:159 gömlek:191 – 09 Muharrem 1315 (09.06.1897)

⁹⁵ BOA.İ.HUS.dosya:63 gömlek:1315 Za.003 - 03.Zilkade 1315 (25.03.1898)

⁹⁶ BOA.DH.MKT.dosya:2088 gömlek:100 – 16 Zilkade 1315 (09.03.1898)

⁹⁷ BOA.İ.HUS.dosya:77 gömlek:1317 Ca-091 – 12 Cemaziülevvel 1317 (18.09.1899)

⁹⁸ BOA.DH.TMIK.S.dosya:2374 gömlek:95 – 19 Rebiülevvel 1318 (16.07.1900)

⁹⁹ BOA.DH.MKT.dosya:2363 gömlek:8 – 22 Safer 1318 (19.06.1900)

¹⁰⁰ BOA.A.)MKT.MHM.dosya:598 gömlek:1 - 09 Rebiülahir 1319 (26.07.1901)

Cidde’de görülen veba bütün önlemlere rağmen büyük bir hızla Aşir, Aden, Beni-şahr, Yenba ül Bahr, Lice, Basra, Süleymaniye, Port said ve İskenderiye’ye ulaştı.⁹⁷

Vebaranın bu derece yayılması üzerine İstanbul’da Bakteriyolojihane’de veba serumu üretimi çalışmaları da hızlandırıldı. Bu konuda Bakteriyolojihane Müdürü Dr. Nikol bir rapor hazırlayarak Nezaret’e sundu.

1900 ün başında veba yeniden dönen hacılarla birlikte İzmir ve Trabzon’a gelmişti. Ve hemen buralarda karantina uygulaması başlatıldı.⁹⁸

Veba çıkan yerlere karantina uygulandığı gibi, buralardan gelen gemilerin limanlara yanaşmaları da engelleniyordu.

İskenderiye’de veba görülmesi üzerine buralardan gelen gemilerin Rodos’a yolcu ve emtia çıkarmalarını engellemek üzere maaşlı bekçiler tutuldu.⁹⁹ Vebaranın İstanbul’a gelmemesi için yoğun çalışmalar yapılıyordu. Devlet arşivlerinde bulunan üç belgenin özetleri bunu aydınlatması bakımından mühimdir:

*Galata rıhtımı önüne getirilen Burhanettin Etüv Dubası, Dersaadet’ten taşra çıkacak yolcuların eşya ve elbiselerini tebhire kâfi gelmediği için İzmir’den getirilen etüv makinesinin İstanbul rıhtımı üzerinde gösterilecek yere konması, veba hastalığının sirayetinin men’i için bulaşık mahalleden gelen vapurların rıhtıma yanaştırılmamaları bildirilmektedir.*¹⁰⁰

*“Fareler aracılığı ile veba bulaşmasının önlenmesi amacıyla rıhtıma yanaştırılmayan, vebalı yerlerden gelen kumpanya vapurlarının İstanbul Gümrüğü önüne bağlanması..”*¹⁰¹

*“İstanbul ve Bilad-ı Selase’de ortaya çıkan veba hastalığından dolayı fenni temizlik işlerinde görev yapan Tabib Binbaşı Hasan Efendi’nin yapmış olduğu masrafın karşılanması için geçici olarak maaşına zam yapılması..”*¹⁰²

Bütün bu önleme gayret ve çalışmalarına rağmen veba İstanbul’da yayılmaya devam etti. Galata’da İtalyan Hastanesi’nde ve Kasımpaşa’da bazı insanlar vebaya yakalandılar.¹⁰³ Bu sırada İngiltere’de bir doktorun vebaya karşı ilaç geliştirdiği duyulunca, hemen onun İstanbul’a getirilmesi için Londra Sefareti’ne “tezkere” yazıldı.¹⁰⁴ Sefirin yaptırdığı araştırma sonunda adı Dr. Grifet olan bu kişinin iddiasında pek inandırıcı olmadığı bildirildi.¹⁰⁵ Ama gene de getirildi.

Ayrıca vebaya karşı bir ilaç geliştirdiğini iddia eden Mösyö Völef hakkında Paris Sefiri’nden bilgi istendi.¹⁰⁶ Çok geçmeden Samsun’dan da veba vakası bildirilince sıkı bir karantina uygulaması yürürlüğe konuldu. Hastalara serum uygulanınca iyileşmeler başladı.¹⁰⁷

İstanbul’da veba görülür görülmez yabancı elçilikler vasıtasıyla resmen bildirilince¹⁰⁸ Viyana’dan uzman hekimler gönderildiler. Bunlar vebalı hastaları muayene için, örnek olmak üzere, özel elbiseler giyiyorlardı.¹⁰⁹

Bu arada siyasi karışıklıklar yaratmak isteyen komplo teorisyenleri ve dedikoducular da etrafa korku tohumları ekmeğe, beyinleri bulandıрмаğa çalışıyorlardı. O yıllarda Bulgar komitacılarının İstanbul’a kadar geldikleri dedikodusu yaygındı. Balkanları kan ve ateş içinde bırakan komitacıların korku nefeslerini hissettirmek bile ortalığı karıştırmaktan menfaat umanları sevindiriyordu.

Bulgar komitacılarının fesat çıkarmak için zehir ve veba mikroplarını İstanbul’un içme ve kullanma sularına koyacakları kulaktan kulağa fısıldanarak hükümete de jurnallenmişti.¹¹⁰

Terkos suyuna veba mikrobi karıştıracakları ihbarları çoğalınca hemen gerekli her şey yapıldı. Sular tahlil edildi. Her tarafa bekçiler konuldu.¹¹¹

1904 de veba İzmir’de yeniden görüldüyse de bir sağlık heyetiyle Aristidi Paşa gönderildi.¹¹² Hemen alınan tedbirlerle yayılmasının önüne geçildi.

1907 de veba Midilli’de gene ortaya çıktı. Hemen daha önce Midilli tabibliğine bildirilen standart tedbirler alındı¹¹³ ve İstanbul’dan tabib talep edildi.¹¹⁴ Hastalığın yayılması kısa zamanda engellendi. Bu defa son derece etkili olan veba ile mücadele devlet yetkililerini o derece memnun etti ki bu mücadelede hizmeti geçenlere nişanlar verildi. Bu konuda ki arşiv belgesinin özeti:

“Midilli, Dikili, Antalya, Pasinler ve sair yerlerde görülen veba hastalığının tahkiki için Midilli’ye Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane Bakteriyoloji muallimi sanisi Mirliva Aristidi Paşa ve sair kişilerden mürekkep sıhhiye heyetinin gönderilmesi, hastaların karantinaya alınması, Paris’teki Pastör Enstitüsü’nden serum alınması, etüv makinesi celbi gibi sıhhi tedbirlerin alınması, hastalığının sirayetinin men’i hususunda hüsn-ü hizmetleri görülen Midilli Rum Hastanesi fahrî operatörü Dr. Yani Bolari’nin 4.rütbeden osmanî, Gümrük Kimyageri Yüzbaşı Süreyya Bey’in 4. rütbeden mecdî, ve vilayet Sıhhiye Müfettişi Doçino Efendi’nin mütemayiz rütbesinin 1. dereceye terfii ile taltifleri, sari hastalıklara karşı vilayet-i şahaneye gönderilmek üzere sipariş ve alınması gereken serumların esmanının Hazine-i Celileden ödenmesinin imkânı olmadığı...”¹¹⁵

Seferberlik yıllarında veba Suriye’de yeniden ortaya çıktı. Buna karşı tedbir alınması için seferberliğin bütün sıkıntıları içinde Sıhhiye bütçesine ek zam yapıldı.¹¹⁶ Bu yıllarda vebanın yayılmamasının en büyük etkeni harp yıllarında halkın “seyahat tezkeresi” olmadan bir yerden bir yere gidememesiydi. Seyahatlerin sıkı kontrol altında olması salgını önlemiş oldu. Bu kere vebanın Hintli ve Afgan dilenciler tarafından

¹⁰¹ BOA.A|MKT.MHM. dosya:589 gömlek:2 - 09 Rebiülahir 1319 (26.07.1901)

¹⁰² BOA.DH.MKT. dosya:1515 gömlek:64 - 12 Rebiülahir 1319 (29.07.1901)

¹⁰³ BOA.DH.MKT. dosya:2518 gömlek:33 - 18 Rebiülahir 1319 (04.08.1901)

¹⁰⁴ BOA.Y.MTV. dosya:219 gömlek:27 - 19 Rebiülahir 1319 (05.08.1901)

¹⁰⁵ BOA.Y.MTV. dosya:219 gömlek:62 - 21Rebiülahir 1319 (07.08.1901)

¹⁰⁶ BOA. A|MKT.MHM. dosya:599 gömlek:3 - 07 Cemaziülevvel 1319 (22.08.1901)

¹⁰⁷ BOA.DH.MKT. dosya:2541 gömlek:49 - 23 Cemaziülahir 1319 (07.10.1901)

¹⁰⁸ BOA. A|MKT.MHM. dosya:600 gömlek:2 - 24 Receb 1320 (26.10.1902)

¹⁰⁹ BOA. A|MKT.MHM. dosya:599 gömlek:11 - 07 Ramazan 1319 (18.12.1901)

¹¹⁰ BOA.Y.A..HUS.dosya:457 gömlek:129 Cemaziülahir 1321 (21.09.1903)

¹¹¹ BOA.Y.PRK.ASK.dosya:202 gömlek:121 - 10 Cemaziülahir 1321 (02.09.1903)

¹¹² BOA.İ.SH.dosya:5 gömlek:1325 L-0o1 - 03.Şevval 1325 (09.11.1907)

¹¹³ BOA.İ.HUS.dosya:157 gömlek:1325 B-079 - 26 Receb 1325 (04.09.1907)

¹¹⁴ BOA.İ.HUS.dosya:158 gömlek:1325 N-028 - 13 Ramazan 1325 (20.10.1907)

¹¹⁵ BOA.DH.MKT. dosya:1198 gömlek:4 - 03 Şaban 1325 (12.08.1907) ve DH.MKT. dosya: 1228 gömlek:4 - 25 Zilhicce 1908)

¹¹⁶ BOA.MV.dosya:196 gömlek:71 - 28 Rebiülevvel 1333 (13.02.1915)

¹¹⁷ BOA.DH.ID. dosya:165 gömlek:55 - 23 Rebiülahir 1333 (10.03.1915)

¹¹⁸ BOA.DH.EUM.5.Şb.dosya:12.gömlek:23 - 19 Cemazielahir 1333 (04.05.1915)

¹¹⁹ BOA.DH.EUM.SSM dosya:23 gömlek:40-A - 24 Ramazan 1336 (03.07.1918)

¹²⁰ İLERİ (Gazetesi) 5 Teşrinevvel 1335-1919 - 9 Muharrem 1338 Numaro:624-242

¹²¹

¹²² Binbaşı Elhaç Rıza Tahsin.Mirat-ı Mekteb-i TıbbiyeTıp Fakültesi Tarihçesi cilt:2 s:82 “Nihat Reşad Efendi bidayet-i neşetinde(1316) veba aşısı hakkında tetkikat ve tettebbuat-ı fenniyede bulunmak üzere Ömer Şevki Bey ile birlikte Hükümet-i Seniye tarafından Hindistan’a izâm ve ikmal-i vazife ile avdetinde çalıştığı şubenin gayri bir vazife ile isdihtam olunmak üzere Erzurum ve Beyrut’a tayin ve izâm olunan,Beyrut’dan Avrupa’ya फिर ile elyövm Paris hastanelerinden birinde seririyat-ı dahiliyede entern bulunur.”

¹²³ İLERİ (Gazetesi) 16 Teşrinevvel 1335-1919 - 20 Muharrem 1338 Numaro:635

¹²⁴ İLERİ (Gazetesi) 17 Teşrinevvel 1335-1919 - 21 Muharrem 1338 Numaro:636

getirildiği tespit edilince, dilenciler buradan çıkarıldı. Bu gibilerin barındığı Şeyh Abdülkadir Geylani Dergâhı kapatıldı. Burası “tathir ve tedabir-i fenniye ittihasıyla” tekrar umuma açıldı.¹¹⁷

Harp nedeniyle hasım olduğumuz İngilizlerin Konsolosluk binaları boşaltılmıştı. Bağdat İngiliz konsolosluğu binası da boş olduğundan hastane haline getirilmiş ve buraya vebalı hastalar yerleştirilmişti. Binanın şehrin merkezinde olması şikayete mucip olduğundan hastalar bir süre sonra buradan şehrin dışında bir yere nakledildiler.¹¹⁸

1918 de İzmir’de veba gene ortaya çıktı. Bu kere de en önemli tedbir karantina idi. Devlet seyahat etmek mecburiyetinde olan yolcuları kontrollü olarak yolculuklarına izin veriyor. Gidecekleri yerlerin Sıhhiye müdürlüklerine isim listeleri ile kalacakları adresleri bildiriyor, orada da kontrolde tutuyordu.¹¹⁹

1919 yılı sonlarına doğru veba İstanbul’da yeniden kendini gösterdi. Bereket bu defa karşısında işini bilen eğitimli ve tecrübeli sağlık elemanları bulunuyordu. Gazetelerde veba ile ilgili haberler, serlevha halinde duyurulmağa başlandı. 5 Ekim 1919 tarihli “İleri” gazetesi bu haberi; “**İstanbul’da Veba Afeti Zuhur Etti. Dikkat Edelim-** Hepimiz bu afete karşı ihtiyatlı olmalıyız” başlığı altında verdi ve Sağlık müdürlüğünün bir beyannamesini neşretti.

Sıhhiye Müdüriyet-i Umumisinden¹²⁰

Galata’da Mumhane’de Haşim Bey’in un fabrikasında müsdahdem amaleden birkaç kişide “hıyarcıklı veba” arazı müşahade edilerek derakib hastalar tecrit edilmiş, musab zuhur eden mahallerde tedabir-i şedide-i sıhhiye tatbik kılınmıştır. Ve bu hastalığı salgın ve ziyade vefiati mucip olduğu cihetle beyhude telaş ve endişeye de kapılmamalıdır. Veba; ateşle kasıklarda ve kulak altlarında şişler ile tezahür eder.

Bu gibi vakî zuhurunda derakib tabibe malumat vermek lazımdır. Vebanın başlıca vasıta-i seraiti pirelerdir. Pireler de, gerek insanlardan ve gerekse bu hastalıkla pek ziyade münasebeti olan farelerden mikropları alarak sağlam insanlara nakleder.

Bunun için tedabir-i tehfiziyede pireleri ve fareleri pek büyük bir ehemmiyetle nazar-ı dikkate almalı ve herkes evindeki fareleri öldürmeli, pirelerden tevkî etmelidir. Fareleri¹²¹ öldürmek için en iyi çare “fare zehiri” namı verilen fosforlu maddedir. Bunu biraz ekmek içi ile karıştırarak farelerin zuhur ettiği yerlere koymak lazım gelir. Aynı zamanda evlerde kapan istimaliyle fareleri yakalamak hususuna itina kılınmalıdır. Bu sırada ölü olarak bulunan farelerin vebadan ölmüş olmaları mülhaz olduğundan fare nâşelerine dokunulmamalı ve evvel emirde pirelerini imha etmek üzere üzerlerine kaynar su veya petrol döktükten sonra cesedi bir yere atmayıp yakmalıdır.

Pirelere karşı odaları asit fenikli su ile ıslatıp süpürmeli ve her zamandan ziyade nezafet ve taharetle itina kılınmalıdır.

Bundan başka vebaya karşı tatbik olunmak üzere müessir ve vakî bir şey mevcut olup yakında müracaat edecekleri aşılama üzere müteaddid merakez kûşad edilecek ve keyfiyet ayrıca ceraidle ilan olunacaktır.

İlk haberden birkaç gün sonra İleri gazetesinde İstanbul’daki veba üzerine bu konu üzerine daha önceki yıllarda çeşitli araştırmalar yapan Dr.Nihat Reşad Bey¹²² (Belger-1881-1961) ile bir röportaj yayınlandı:

¹²⁵ BOA.DH.KMS.dosya:56-1 gömlek:47 - 28 Muharrem 1338 (20.10.1919)

Veba Hakkında Doktor Nihat Reşat Beyle Mülakat:

Birkaç günden beri gazetelerimizde vebaya dair bir hayli münakaşat cereyan etti. Hastalığa karşı ittihaz edilen tedabir hakkında muhtelif membalardan yekdiğerine mütenakıs beyanatta bulunulduğundan biz de bu mesele hakkında karılerimize en doğru malumat vermek maksadıyla muharrirlerimizden birini Etfal Hastanesi Veba Pavyonları Sertabibi Doktor Nihat Reşad Bey'in nezdine azm ile bir mülakat ve izahat talep ettik. Evvelce bu meyanda, bilhassa veba hakkında tatbikat-ı amikada bulunmuş olan on beş seneden beri Paris hastanelerinde tevsi-i tecrübe ve malumat ederek yakında İstanbul'a avdet etmiş bulunan mirmumileyh ile muharririmizi kendilerine has büyük bir nezaketle kabul etmiştir.

-Memleketimizde veba zuhurundan dolayı halkın telaşı malumalileridir. Fikriniz nedir? Bu kadar endişeye mahal var mıdır?

-“Veba” kelimesinin efkâr üzerinde bir tesir-i azim tevellüd etmesi kolaylıkla anlaşılırsa da fazla endişe ve heyecana mahal olmadığını söyleyebilirsiniz, söylemelisiniz. Mamafih telaşa mahal yoktur. Bu sözlerle men'i sirayet ve tevzi için ittihazi muktezi tedabir ihmal edilebilir demek istemiyorum. Bunlar süratle ve tamamıyla yapılmalı. Vaktiyle, yani Pastör'ün ilm-i tebabeti alt üst eden keşfiyatından evvel vebanın mikrobi, tarz ve amail-i serayeti bilinmediğinden bir memlekette bu hastalık zuhur edince binlerce halkı mahv ederdi. Vebanın halâ her memlekette halka zarar vermesi vaktiyle telafat-ı azimeye sebep olan müthiş salgınların nesilden nesile intikal eden hatırayı dehşettir. Bugün mesele büsbütün başka. Çünkü vebanın mikrobunu, mikrobun serait-i hayatiyesini, hastalığın ne vasıta ile ve ne suretle sirayet ve tevsi ettiğini biliyor ve bundan dolayı pek müesser vesaitle men'i tahrifatına muvaffak oluruz. Fennin ve ilm-i hıfz-ı sıhhanın son çeyrek asırlardaki terakkiyat-ı hayretfezası zamanımızda öyle yüz binlerle insanı mahv eden veba salgınlarına müsaade etmez. Bu katidir. Sari ve salgın hastalıklarla mücadele; hastalığın mikrobunun ve tarz ve vasıta-i serayeti bilinmediği pek müşgüldür. Aksi halde ise mesele basit ve kolaydır.

- Acaba musabının adedi ne kadardır?

- Etfal Hastanesi'nde tedavisine memur edildiğim musabının adedi yediden fazla olmadığı gibi cümlesinde veba hıyarcıklı ve zayıf bir şekil ve mahiyettedir. Hastaları serumla tedavi ediyoruz. Bu serumun hastaların ahval-i umumiyesi ve hıyarcıkları üzerinde hüsn-ü tesirini görmekte mesud oluyoruz. Hastaların yalnız birisi vefat etti. Diğerleri günden güne iyileşmektedirler. İlk günleri hastaneye gelen ve biraz sonra vefat eden iki hastaya gelince; yine hastalığın veba olduğu anlaşılıncaya kadar kendilerine serum şırınga edilmemesinden, yahud serumun geç tatbik edilmesinden, yahud serumun geç tatbik edilmesinden sebeple bir netice-i kötü alma gibi tefsir edilebilir. Çünkü ilk vakaların - hemen her zaman olduğu gibi- birkaç gün teşhissiz kalması mateessüf bir emr-i tabiidir. Her halde hastalığın ilk gününden itibaren tedavi ettiğimiz hastalarımızda tedavinin cidden şayan-ı memnuniyet neticeler verdiğini söyleyebiliriz.

- Şehrimizdeki vebanın vahim bir şekilde olmadığını tastik edebilir misiniz?

- Evet, bu güne kadar gördüğümüz hastaların ahvalinden, serumla elde ettiğimiz neticeden vebanın- elhamdülillah- bir şekl-i vahimde olmadığını beyan edebiliriz.

- Hastalığın men'i tevsii için ne gibi tedabir-i umumiyeye ithaz lazımdır?

- Bu sualinize umumi cevaplarla kifayet edeceğiz. Mesabının derhal hastaneye nakli kendileriyle temas edenlerin tecrid ve taht-ı müsadeye alınması, ikamet-

gahlarının tethir edilmesi, farelerin itlafı ve sirayete maruz bulunan eşhasın aşılınması tedabir-i esasiyeyi teşkil eder. En ziyade dikkat edilecek şey yeni bir vaka zuhur eder etmez mümkün olduğu kadar erken haber alıp hastaneye sevk etmek ve bu suretle tehlike sirayet ve tevsi daha doğarken öldürmeğe çalışmaktır.

Hindistan'da bu noktaya o derece atf-ı ehemmiyet edilir ki veba ile bulaşık mahallerde itbar-ı mahsusa; taharet ve nezafeti şüpheli olan meskeni her gün do-laşmak ve teftiş etmek vazifesiyle mükelleftirler. Veba ile mücadelede en ziyade hüsn-ü netice veren tedabirin bu olduğuna şüphe edilmemeli. Bu sayede hasta, hastalığa tutulur tutulmaz serumla tedavi edildiği gibi, ikametgâhları da bir an evvel tethir edildiğinden serait tehlikesi haddi asgariye tenzil edilmiş olur.

- Hastalığın sirayetinin men'i için ne düşünüyorsunuz?

- Bu, biraz evvel arz ettiğim tedabirden kolaylıkla istihrac edilebilir. Veba zuhur eden mahallerden ikamet edenlerin hız-ı sıhhate, taharet ve nezafete itinagâr olmaları, farelerin gerek zehirli hamurla gerekse kapanlarla tutularak itlaf ve fare laşelerinin yakılması, şüpheli bir vaka olur olmaz derhal sıhhiye memurlarının durumdan haberdar kılınması, aşı usulünün tamimi –hiç şüphe edilmesin ki- pek müessir ve kâfi vasitalardandır. En mühim mesele hastalığın kökten temizlenmesi ve şehrimizde yeni vukuat zuhur etmemesidir., ki bu maksadın istihsali için yukarıda hudud-u esasiyesini çizdiğimiz tedabirin tamamen tatbiki lazımdır.

- Veba aşısı katiyen müessir midir ve bunun istimalinde hiçbir muzurat yok mudur?

- Aşının tesir derecesi hakkında size malumat vermek için müsaade ediniz de birkaç rakam zikredebim. 1898 senesi Teşrinevvelinin 19 unda Hindistan'da 5748 kişi aşılınmış, 3542 kişi bir kere, 2112 kişi iki kere aşılınmış ve aşılınmayanlardan 168, bir kere aşılana nlardan 17, iki kere aşı olanlardan ancak bir vefat vuku olmuştur. Bu rakamlardan anlaşılıyor ki netice pek sarıh. Aşılana nların arasında aşidan ciddi bir arıza görülmediğini de ilave etmeliyiz. Vebaya karşı mücadelede bu usulün ne kadar na'fi ve şayan-ı tavsiye olduğunu tayin edebilirler.

Yukarıdaki röportajdan başka İleri Gazetesinde Sıhhiye Müdüriyet-i Umumisi'nin veba ile ilgili "24 saat zarfında hiçbir veba vukuatı olmadığı" nı¹²³ bildiren haberler ve salgın hakkında Sıhhiye Müdüriyet-i Umumisi'nin konu ile ilgili halkı bilgilendirmesi de yer alıyor.

Veba Hakkında¹²⁴

Sıhhiye Müdüriyet-i Umumisinden bir rica:

Muharriri: Muallim Bakteriyolog

Vebanın İskenderiye'den vapurla şehrimize sirayet ettiğini ve ilk teşhisin dahi İngiliz tabiblerinden birisine nasip olduğunu gazetelerden okuduk.

Gerçi Emraz-ı Sariye Mücadele Heyeti mevcut ve bu uğurda dahi bir çok maddi fedakârlıklar ihtiyar ediyor iken misafir orduya mensup bir tabib vasıtasıyla hastalığın meydana çıkarılması mucib-i muvaheze ise de mateessür teşkilat-ı sıhhiyemizdeki noksan bu kusuru musamaha ile göstermeğe kifayet eder zannediyorum.

Hele vebanın hıyarcıklı ,ru'vî nevi devası dahi pek gariptir. Çünkü Sıhhiye Müdüriyeti vebanın hıyarcıklı nevî olduğunu resmen ilan ederken aynı günkü gazetede Şehremaneti Sıhhiye Müfettişliğinden ilânı dahi vebanın ru'vî şeklinde olduğunu zikreliyordu. Şu neşriyata göre her iki makamın birbirinden haberi olması gerekir. Zaten fabrikada vefat eden musabine etibbanın zat-el kasabat ölü-

süne teşhis koyarak defnine ruhsat vermesi ve vakayı teşhis edememeleri veba-
nın ru'vî şekilli olduğundan şüphe bırakmamaktadır.

Her ne hal ise; şekli hıyarcıklı olsun, ne olursa olsun memlekette veba vardır.
Veba muhalliktir. Öldürür. Herkes, ailesini ve kendini muhafaza etmek mecburi-
yetindedir. Resmi ve gayri resmi makamlardan korunma çareleri hakkında mü-
talaata gazetelerde muttali olduk. Onun için tedabir-i vakiye hakkında beyan-ı
malumattan tevki edeceğim.

Zaten veba tedbirleri, çıkan mahalde esaslı tethirat, fare ve pirelerin itlafı,
herkesin aşılanaarak müsellaah bulunmasıdır. Asıl meselenin ehemmiyeti veba çı-
kan un fabrikasıyla bakkal dükkânınının 4 Teşrinevel tarihinden beri el'an tethi-
rat-ı fenniye ile itlaf-ı fare ve haşerat amelîyesine tabi tutulmasıdır.

Bu meseleyi işittiğim zaman beht ve hayret içinde kaldım. İstihbaratıma naza-
ran tethirat-ı lazımeninın tatbik edilmemesi fabrikada 600 çuval un bulunmasın-
dan neşat etmiş. Evvela unların ifna edilmeyecek muavene içinde denizde muha-
fazası düşünölmüş ve Bahriye Nezareti'nden yardım istenmiş, Nezaret vaad edil-
diği halde daha sonra göndermemiş. Sıhhiye Müdüriyet-i Umumisi'yle Emraz-ı
Sariye Mücadele Bütçesi de kifayet etmemiş oluyor ki unların nakline imkân
vermeyerek unlar fabrikada yine farelerin emrine terk edilmiş. Bazılarınca dahi
unların fareli ve faresizlerini ayırmak tasavvur edilmiş lâkin bu da yapılmamış.
Öyle küçük fındık sıçanları vardır ki, un çuvalı içinde ne girdiği yer belli olur,
ne de gizlendikleri mahalli keşfe imkân olunur. Gerçi sıçanlar, fareler kadar ve-
bayı nakilde istidat göstermezlerse de delikten çıkan unlarla yine veba zuhur
edebilir.

Binaenaleyh, şu ihtimal meydanda oldukça çuvalların fareli faresizden ayrıl-
ması pek gülünç bir şeydir. Bu iki memba birer nöbetçi ikamesiyle, biraz da itlaf-
ı fare ilacından serpilmiş ve yine Müdüriyet-i Umumiye'nin beyanatına nazaran
şimdiye kadar buralarda hiçbir fare tutulmamış..

Müdür Bey Efendi.! Fareler bizim zan ettiğimiz gibi, dükkânda yağlı gıdalar
bulunurken zehirli gıdaya hücum edecek kadar gafil ve mülahazasız değillerdir.
Bunlar aç olmayınca sizin koyduğunuz yeme hücum etmezler. Onun için behe-
mahal bu mahallerin tahliyesinde zaruret-i fenniye vardır. Herhalde mevcudu if-
na etmek emraz-ı sariye salgınlarında cezrî bir tedbirdir. Buraya verilecek birkaç
bin liralık tazminat milletin sıhhat-i umumiyesi önünde lâşe kıymetindedir. Te-
reddüde lüzum yoktur.

Yine işittiğime göre misafir orduya mensup bazı efrad hudbehud nöbetçi bu-
lunmasına rağmen fabrikaya girip çıkıyorlarmış. Bu nasıl iş? Nöbetçinin oradaki
vazifesi nedir? Vazifesini idraktan aciz adamlara böyle mühim vazife tevdi edile-
bilir mi? Gerçi veba musabiinin azaldığı görülüyorsa da bu hal aldatıcıdır. Gü-
nün birinde öyle patlak verir ki zatı âlileri bile şaşırıp kalırsınız. Maruzatım haki-
kat. Bu lâkaydı önünde salgının tezyid edeceği pek kavî ihtimal altındadır.

Aşı meselesine gelince Milaslı İsmail Hakkı Bey'in bir gazete muharririne be-
yanatı gibi, eğer İzmir'de çoktan beri veba mevcut ise neden büyük bir zayıat ol-
mamıştır. Gazetede yövmiye bin kişilik aşı izar edildiği bildiriliyor. İstanbul halkı
dokuz yün bin kişi olsa bu halkı aşılama için üç ay geçer. Bu müddet zarfında
aşılansmadan tutulup öleceklerin mesuliyet-i maddiye ve maneviyesini makam-ı
âlileri tekeffül eder mi?

Milllet, Sıhhiye Müdüriyeti'ni her şeyi evvelden düşünür, lâzım gelen tedabiri
ona göre alabilir, yoksa mücadele muvaffakiyetle devam ediyor diye düşünüyor.
Vuku bulan neşriyat halkı tenvirde başka bir menfaat temin etmez ve ne Sıhhi-
ye müdüriyeti'ne ne de enstitülere lüzum kalmaz.

Hatta ben Batum'da iken ordaki sıhhiye müdürü ile görüşmüş, bahsi emraz-ı sariyeye naklettirmiştik. Hiç unutmam Müdür Bey bana her sari hastalığın tedbiri hakkında planları ve icab eden edviyenin ithal edildiğini ve yalnız vaka zuhuru tatbikten başka hiçbir şeye ihtiyaçları olmadığını iftihar ederek söylemişti. Biz de Sıhhiye Müdürümüzü böyle görmek isteriz. Meselenin istihbar ettiğim veçhile olmayacağını biraz kailim. Çünkü Müdüriyet-i Umumiye veba çıkan mahallerde on iki günden beri tethirat-ı fenniye'nin adem-i tatbikini terviç ettirecek kadar basit bir düşüncede olmadığına mütmainim. Maruzatımın hakikaten olup olmadığına mübin-i tekzibiye'nizi yahut taharet-i fenniye'nin tatbik edilmemesindeki esbabın telalil-i fenniye ile izah buyurulmasını bu memleketin naciz bir ferdi olmak sıfatıyla sizlerden rica ediyorum.

İstanbul'da veba vakası tesbit edilir edilmez, bütün ilgili dairelere gerekli sıhhi tedbirlerin alınması bildirildi.¹²⁵ Yukarıdaki yazıdan anlaşıldığı üzere işin biraz da önemi kavranılmamış. Ya da bu tür bir hastalık salgınına bile her zamanki bürokratik, idari zihniyetle yaklaşmış.

10 Kasım 1919 tarihli İleri Gazetesi'nde konu ile ilgili bir başka yönü bildirildiği gibi Sıhhiye Müdürlüğü'nün bir beyannamesi yer alıyor:

***Etfal Hastanesi'ndeki Yeni Vebanın Sebebi*¹²⁶**

Dün Etfal Hastanesi'nde hademedden Ahmet isminde birinin veba illetine yakalandığı yazılmıştı. Etfal Hastanesi'nin bir sağlık ocağı olmadığı selahiyettar doktorlar tarafından beyan edilmiş bulunduğundan, vaka zuhuru nazar-ı dikkati çekmiştir.

Haber aldığımız göre Ahmet, vebalı hastaları naklederken hastalığa yakalanmıştır. Ahmet'e altı gün evvel aşı tatbik edilmiş ve sirayet müddeti geçmeden hastalığa tutulmuştur.

Vebalı hastalarla uğraşan Ahmet'in ne için daha evvel aşılınmadığına gelince, burada maalesef yalnız hademelerin değil hatta daha büyüklerin bile aşuya pek iltifat etmediğini söyleyebiliriz. Emraz-ı Sariye Mücadele Heyeti dün hastaneye bir doktor ile iki sıhhiye memuru göndererek hastanenin sertabibinden, du-man neferine kadar hepsini aşılamağa başlamıştır. Aşı tatbiki sona ermediği için bugün de hastanede devam edecektir. Keşke bu daha önce tatbik edilseydi de az çok böyle bir hastalık ocağı halini almağa başlayan hastanede bu hastalık vuku bulmasaydı...

¹²⁶ İLERİ (Gazete) 10 Teşrinsani 13335(1919(16 Safer 1338 Numaro:660

¹²⁷ BOA.MB.HPS. dosya:40 gömlek:62 - 22 Safer 1338 (16.11.1919)

¹²⁸ BOA.MB.HPS. dosya:102 gömlek:23- 25 Safer 1338 (19.11.1919)

¹²⁹ İLERİ (Gazetesi) 1 Şubat 1336-1920 - 10 Cemaziülevvel 1338

¹³⁰ BOA.İ.DUİT.dosya:64 gömlek:9 - 12 Şevval 1338 - 29.06.1920

¹³¹ BCA.yer:76.29.1 Fon:272.0.0.11 - 11.12.1923

¹³² BCA.yer:72.2.12 fon:272.0.0.79 - 28.09.1924

¹³³ BOA.HR.İM..dosya:196 gömlek:78 - 21.08.1926

¹³⁴ BOA.HR.İM..dosya:195 gömlek:5 - 15.08.1926

¹³⁵ BCA.yer:18.14.6 fon:30.18.1.2 sayı:10720 - 07.03.1931

¹³⁶ BCA.yer:18.20.2 fon:30.18.1.2 sayı:10837 dosya:198-19 - 22.03.1931

¹³⁷ BCA.yer:177.221.2 fon:30.10.0.0 dosya:19825 - 21.03.1931

¹³⁸ Yeni Rehber Ansiklopedisi cilt:20 s:64 "veba" maddesi

¹³⁹ Die Welt- Online- Pest Parasite

¹⁴⁰ http://www.sunshine-projekt.de/China/Part_3_Yiwu.html

¹⁴¹ www.pbs.org/wgbh/nova/bioterror/biow-alibek.html-26 k

¹⁴² http://de.wikipedia.org/wiki_pest

Sıhhiye müdüriyet-i umumisinden:

Bazı gazetelerde bakteriyolojihanede günde ancak iki litre kadar veba aşısı üretildiğinden ve ecnebi memleketlerden aşı getirileceği hakkında bir fıkra görülmüştür.

Halbuki bu müessese yalnız Emraz-ı Sariye Mücadele Heyeti'ne aşı yetiştirmekle kalmıyor. İcab eden mekteplere, müesseselere, hastanelere, bazı vilayata ve cihet-i askeriye ve bunlardan başka taraflardan gösterilen rağbet ve talep üzerine ecnebi memleket sıhhiyesine dahi veba aşısı yetiştirmekte olduğundan, dışarıdan aşı celbine lüzum görülmeyeceği şüphesizdir. Bu aşının istihsarı hususundaki durum, az miktarı ile bile pek çok kültürlerle ve bir çok dozlarda elde edildiği cihetle Bakteriyolojihane-i Osmani'nin bir çok cihetlerde ve işlerde olduğu gibi bu meselede de sıhhat-i umumiyeeye cidden büyük ve mühim bir hizmet eylemekte olduğu iftiharla takdir olunur.

1.Dünya Harbi sırasında Almanlar aldıkları çok sayıda Rus esirin bir kısmını Türkiye'ye yollamış, biz de bunları ücret karşılığı tarım işçisi olarak ve farklı yerlerde iş gücü olarak kullanmıştık. Mütarekeden hemen sonra bunlar serbest bırakılmış, bir şekilde İstanbul üzerinden ülkelerine dönmeğe başlamışlardı. Tam bu sırada Rusya'da Kızıl ve Beyaz ordular arasında iç savaş çıkmış, Rus esirlerin pek çoğu; aç, parasız ve çaresiz İstanbul sokaklarını ve bilhassa Beyoğlu'nu doldurmuşlardı. Bunlardan bazıları bir şekilde suç işleyerek hapse atılıyorlardı. Beyoğlu Tevkifhanesine'den Hapishane-i Umumiye'ye nakledilen Kırımlı mevkulardan birinde veba görülmüş, hemen gerekli müdahale yapılmıştı.³ Bu arada veba salgınından dolayı karantinaya alındığı için zor anlar yaşayan mevkulflar gardiyanları bağlayarak firara teşebbüs etmişlerse de isyan bir şekilde bastırılmıştı.¹²⁸

İleri Gazetesi'nin 1 Şubat 1920 tarihli nüshasındaki bir haberde artık veba kalmadığı müjdelenmişti:

“Veba vakaları yoktur. Evvelki gün Akbük'te bir veba musabı görülmüştü. İcra edilen bakteriyoloji tahlili neticesinde vakanın menfi olduğu meydana çıkmıştır.”¹²⁹

Veba tehlikesinin ortadan kalktığı anlaşılınca hizmeti geçen bazı hekimlere “nişan” da tevdi edildi.¹³⁰

Çok geçmeden 1923 de İstanbul'da Tahtakale'de Hilâl-i Ahmer ambarında veba vakası¹³¹ görüldüyse de hemen dezenfekte edilip standart sağlık kuralları uygulanınca salgın önlendi.

1924 de Yunanistan'da Pire ve Atina'da veba vakası bildirilince buralardan gelecek “mübadiller” hakkında da gerekli tedbirlerin alınması için bütün limanlara emirler gönderildi.¹³²

1926 da İstanbul'da hıyarcıklı(boyunlu) veba vakası görüldü.¹³³ Beyoğlu Hamalbaş Balıkpazarı'nda bulunan Kasap Teptopoli Ticarethanesinde iki veba vakası zuhur etmesi üzerine o mahalde bulunanlara aşı uygulandı. Orada oturan ve kendilerini aşılatmayan İngiliz Sefarethenesi memurlarının da kendilerini aşılatmaları hususunda resmi tebligat yapıldı.¹⁰

1931 de Rusya'da veba salgını bildirilince¹³⁵ hudutlar kapandı. Karadeniz üzerinden gelecek veba salgını tehlikesi kalktığı bildirildiği için iki hafta sonra hudut yeniden açıldı.¹³⁶

Bu sefer Rusya'nın Karabağ, Nahçıvan ve Çulfa bölgelerinde vebanın başlamış olduğu bildirilince Beyazıt, Kars, Van, Rize ve Artvin'de tedbir alındı.¹³⁷

Türkiye’de son veba vakası 1947 de İstanbul’da görüldü. 32 kişi hastanede tedaviye alındı.¹³⁸

1951 de Yemen’de bulaşıcı bir hastalık zuhur ettiği bildirilince bu hastalığın veba olup olmadığı anlaşılincaya kadar “Hac” seferleri yasaklandı. Ertesi sene gene serbest bırakıldı.

Dünyada Son Veba Vakaları

2.Dünya savaşında Çin-Japon Savaşı’nda Japon Ordusu Mançurya-Harbin’de Pingfan yakınlarında bulunan 731 nolu esir kampında Japon Dr.Ishii Shiro yönetimi altında 1940-1942 arasındaki veba salgınına çıkardı ve veba taşıyıcısı fareler üretti. Veba salgını başlatıldı. Fakat bu salgında Japon askerler de öldüler. Japon Ordusu’nun bu ürünü 1945 sonunda tahrip edildi. Ama farelerin salınması sonunda Heilongjiang ve Jilien vilayetlerinde vebadan 20 000 kişi öldü.¹³⁹

Olay şöyle gelişti: 4 Ekim 1940 ta bir Japon uçağı Quzhou üzerine veba mikrobu taşıyan pireler attı. Salgın başladı. İlk yıl vebadan 2000 kişi öldü.1948 e kadar sadece Quzhou de 5000 kişi öldü. Eylül- Ekim 1941 de Zhejiang Eyaleti Yiwu Kasabası’nda veba başladı. Choungshan Köyü’nde 1943 sonbaharında köyde yaşayan 1200 kişiden 404 ü öldü. Bu olay unutulmadı. Japon Barışseverler Birliği 1990 da veba mağdurlarının akrabaları adına Japon Hükümeti’ne dava açma çalışmaları başlattı ve 1994 de binlerce Çinli adına dava açıldı.¹⁴⁰

Soğuk Savaş sırasında Sovyet bilim adamlarının “Biopreparat Enstitüsü”nde Dr. Ken Alibek yönetiminde(Direktorium 15.)¹⁴¹ 1980 e kadar ürettiği biyolojik silahlar arasında veba mikrobu da vardı.¹⁴² Bu dönemde Sovyetler Birliği’nde; Ekaterinburg-Swerdlowsk, Wjatka, Kirow, Sagork, Kolzowo, Nukus’ daki laboratuvarlarda biyolojik silah olarak kullanılmak üzere mikrop üretildi.¹⁴³ Swerdlowsk’da labratuvarında Nisan 1976 da bir kaza oldu. Orada çalışan 96 personelin 66 sı öldü.

Dünya Sağlık Örgütü WHO (World Health Organisation) verilerine göre 1979-1992 arasında 21 ülkede 1451 ölüm ve son on yılda vebadan 181 ölüm oldu.¹⁴⁴ Hatta 1992 de Amerikada 13 veba vakası görüldü ve 2 ölüm oldu. Hindistan’da Surat’da 6344 tahmini,234 kesin vaka ve 56 ölüm tespit edildi. Bu vakalarda mikrobun çok farklı özellikler taşıyan mutasyonuna rastlandı.

“Sınır Tanımayan Doktorlar Organizasyonu” MEDECIS SANS FRONTIERES¹⁴⁵) (Organisation Mondiale de la Sante) kayıtlarına göre 2005 de Kuzey Kongo’da akciğer vebasından 61 ölüm oldu.¹⁴⁶ Kongo’da çalışan Malta şövalyelerinin (Malteser) bildirdiğine göre Demokratik Kongo’da 2006 da 1000 vaka dan 42 ölüm oldu.¹⁴⁷ Uturi eyaletinde yılda en az 1000 akciğer vebas ve hıyarcıklı veba görülmektedir.¹⁴⁸

Medeniyetin bütün imkanlarına rağmen veba ortadan kaldırılamadı. **2008** in Ocak ayında **Madagaskar**’da vebadan 18 kişi öldü.¹⁴⁹

Sonuç:

Tibbin ve medeniyetin bütün ilerlemesine rağmen salgın hastalıklar sona ermemektedir. Son yıllarda en büyük korku; şimdye kadar üretilen mikropların bir şekilde “bio-terörist”lerin eline geçmesidir. Son zamanlarda bir çok filme konu olan böyle bir felaketi de göz ardı etmemelidir. Veba mikrobunun da bir şekilde silah olarak kullanılabileceğini de göz ardı etmemek gerekir.

¹⁴³ Der Spiegel -09.10.2000 nr:42

¹⁴⁴ Die Zeit 10/2002

Ek - 1 :

Daniel Panzac'ın tespit ettiği vebadan ölen birisinin mezar taşı:12
“Beka yok cihanda nüfûs-ı faniye
Ömr-i beşer sanki bir saniye
Birisin hayyen ayırdı felek
Taûndan vefat etti ah Naciye

Ek - 2 : Veba duası

Taun olduğunda okuyalar
“Bismillahirrahmannirrahim yasin ve'l- Kur'an deyip kıbleye üfüreler
Bismillahirrahmannirrahim sad ve'l- Kur'an deyip sağ canibe üfüreler
Bismillahirrahmannirrahim kaf ve'l- Kur'an deyip ardına üfüreler
Bismillahirrahmannirrahim nun ve'l- Kur'an deyip soluna üfüreler
Vallahû min verâihim mûhid
Vel hûve Kur'an-ı mecid
Fi levh-i mahvuz deyip göğsüne üfüre, mücerrebdir.”
(Fetva Mecmuası- Asir Efendi 444/4 s:46b)13

¹⁴⁵ www.aerzte-ohne-grenzen.de

¹⁴⁶ www.who.int/csr/don/2005-

¹⁴⁷ www.ueddeutsche.de (10.01.08) ve http://www.radiovatikane.org/ted/Articolo.asp?c=92185 (23.08.2006)

¹⁴⁸ www.who.int/csr/don/2006-06

¹⁴⁹ Süddeutsche Zeitung 09.01.2008 ve www.sueddeutsche.de/panorama/artikel/983/151603

¹⁵⁰ Daniel Panzac – Osmanlı İmparatorluğunda Veba 1700-1850 (girişten önce numarasız sayfa)

¹⁵¹ http://.sozluk.sourtines.org/show.asp?t=vaba&a=&all=&v=&p=2